

Тема 11. Українська ментальність під впливом I Світової війни (1914–1918 рр.)

1. Ментальні трансформації серед українців у складі воюючих армій.
2. «Тилові» аспекти трансформації української ментальності часів I Світової війни.
3. Модерна ментальність – шлях до проголошення державної незалежності України.

Література:

1. Барановська Н.М. Вплив Першої світової війни на зростання української національної свідомості та революційні процеси в Україні (1917-1918 рр.). *Військово-науковий вісник*. 2014. Вип. 22. С. 79-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2014_22_9.
2. Вільшанська О.Л. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни. *Укр. іст. журн.* 2004. № 4. С. 56–70. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2004_4_56
3. Грабовський С. Нація і зброя: український вимір Першої світової війни. *День*. 2010. № 172–173. 24 вересня. URL: http://www.ji.lviv.ua/n75_texts/Naciya_i_zbroya_ukrainskyj_vymir.htm
4. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923: документально-наукове видання. В 2-х т. Т. 1: Доба Центральної Ради / Упорядн., авт. передм. та комент. К. Ю. Галушко. Київ: Темпора, 2002. 320 с.
5. Жванко Л.М. Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914–1918). Харків : ХНАМГ, 2009. - 310
6. Лазаревич М. Легіон українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль: Джура, 2016. 628 с.
7. Попович М.В. Червоне століття. Київ: Вид-во «АртЕк», 2005. 888 с.
8. Ресєнт О., Ковальчук Т. Перша світова війна 1914-1918 рр.: український контекст// Краєзнавство, 2014. № 3, 4. С. 91-94.
9. Турченко Ф.Г., Турченко Г.Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси. Київ: Генеза, 2003. 304 с.
10. Чикаленко Є.Х. Спогади (1861-1907). Нью-Йорк: Укр. Вільна Акад. Наук у США, 1955. 502 с.

1. Ментальні трансформації серед українців у складі воюючих армій.

Надзвичайним викликом для української ментальності стала Перша світова війна. По суті, вона стала стимулом, потужним каталізатором для формування модерної української нації. Західний дослідник Марк фон Гаген писав, що війна підняла українське питання до безпрецедентного рівня і привела до сильного піднесення національного руху.

Якщо творення сучасних націй було результатом модернізаційних процесів, то ця війна стала найбільшим вторгненням модерного світу в

традиційне життя селян, яким належала абсолютна більшість у соціальному складі всіх етнічних груп в українських землях.

Наприкінці XIX ст. українські селяни могли вибирати між тим, чи йти працювати на сусідні шахти, фабрики й заводи, а чи й надалі займатися сільським господарством, перебираючись у Сибір, Казахстан або на Далекий Схід.

Але навіть міграція не переривала традиційного стилю життя.

А от масова мобілізація українських селян в армію позбавляла їх вибору між традиційним і модерним світами.

Вони були змушені йти на війну.

Позитивним результатом було те, що вони освоїли військову техніку (на ті часи наймодернішу), пройшли сувору школу муштри, що давала уявлення про переваги організації і дисципліни.

Не випадково саме солдатів, «людей з рушницями», найбільше поважали в українському селі під час революції, і вони забезпечували головний провід для селянських рухів.

Перша світова війна прискорила процес трансформації «із селян у націю». Більшість мобілізованих на фронт селян чітко не уявляли, що ж є тією батьківщиною, за яку вони неодмінно мали покласти своє життя.

Найчастіше ідентифікували себе не з певною нацією, а з тим регіоном, в якому жили до війни. Їх мобілізували в імперські армії, котрі були поліетнічними за особовим складом. Щоденні зустрічі в окопах і в тиловому побуті з представниками інших етносів допомагали селянам усвідомити свою самотність, особливо коли вони ставали жертвою насмішок, упередження чи ворожості на національному ґрунті (а такі випадки були звичайною справою в австрійській та російській арміях).

З іншого боку, ворожі армії завоювали чужі території з населенням, яке розмовляло українською мовою, співало тих самих українських пісень, мало такі самі традиції і звичаї. Скажімо, російська армія, в якій служило багато українців-наддніпрянців, завоювала підавстрійську Галичину. Такі безпосередні контакти між українцями з обох боків фронту прискорювали кристалізацію національної ідентичності, зазначив Марк фон Гаген.

І це було дійсністю. Наприклад, драматург Микола Куліш (цивільний фах – агроном, військовий – артилерист) згодом зазначав, що вперше усвідомив себе українцем у Галичині, перебуваючи там із російським військом.

Інший приклад: Українські січові стрільці після того, як підросійську Західну Волинь у 1915 році зайняло австро-німецьке військо, відкривали там українські школи та відтворювали у селах «Просвіти», що були заборонені перед початком Першої світової війни царським урядом.

Саме під час війни вперше за тривалий час виникли українські національні частини. Спершу – в австрійському війську (Українські січові стрільці), потім – з літа 1917 року – й у російській армії.

Австро-Угорщина та Німеччина використовували фінських, польських,

українських та інших військовополонених для формування національних легіонів, які боролись і за національне визволення своїх народів від Російської імперії.

Антанта також проголосила, що, серед іншого, вона веде війну за реалізацію права націй на самовизначення.

Українці, у той момент, не могли скористатися з цього принципу через специфічно негативне ставлення Петрограда до українського руху.

Але формування у російській армії, скажімо, польських і чеських легіонів показало приклад. З нього у 1917 році скористалася Центральна Рада, вимагаючи дозволу на створення українських національних військових формувань як гаранта національної автономії та національних прав. І вона домоглась цього створення.

2. Тилові аспекти трансформації української ментальності часів I Світової війни.

Після поразок 1915 року влада Російської імперії змушена була погодитися на певні поступки суспільству, залучивши до організації тилу громадськість, передусім земства. У тилу Південно-Західного фронту практично всі земські організації в 1917 р. явочним порядком українізували. Наприклад, на відповідальній посаді в земстві служив Симон Петлюра.

На території Австро-Угорщини були сформовані українські представницькі структури: Головна Українська Рада на чолі з Костем Левицьким. Раду створили лідери західноукраїнської політичної еліти, в т. ч. депутати різних рівнів, та Союз визволення України (СВУ). Згаданий Союз заснувала група політемігрантів зі Східної України – Володимир Дорошенко, Дмитро Донцов, Андрій Жук, Микола Залізняк та інші. У травні 1915 року на базі цих двох структур у Відні виникла Загальна Українська Рада, яка стала єдиним представницьким органом усього українського народу в Австро-Угорщині.

Члени Загальної Української Ради уявляли майбутнє України у вигляді незалежної держави, союзної Австрії та Німеччині. У межах цієї держави мали бути об'єднані всі етнічні українські землі, а політичним ладом стала б конституційна монархія з парламентським правлінням.

Але ці ідеї не підтримали ані австрійські, ані німецькі, ані польські кола.

Зазначений факт переконливо показує фальшивість тези ряду російських авторів минулого і сучасності про Україну як «німецьку вигадку».

Суттєвим фактором впливу на українську ментальність став полон. Кілька сотень тисяч вояків-східняків потрапили до австрійського та німецького полону, а кілька тисяч галичан – до російського.

Багато цивільного галицького люду було депортовано вглиб імперії Романових. Це теж сприяло усвідомленню загальноукраїнської єдності.

Полон загострював просте і логічне запитання: якою є власна мета українців у цій війні? За що вони гинуть і страждають? Задля того, щоб

Романови приєднали до своєї імперії Константинополь чи щоб Габсбурги мали володіння в Африці?

3. Модерна ментальність – шлях до проголошення державної незалежності України.

Звичайно, у перші роки війни в геополітичних планах провідних світових країн не передбачалося виокремлення України як самостійної держави.

І все ж, окремі політики та генерали в обох таборах – Антанти і Центральних держав, розуміли вагу українського питання.

Скажімо, знаний історик Арнольд Дж. Тойнбі ще 1915 року зазначив: «Малоросійський елемент становить майже третину всієї раси, і якщо він буде відірваний від основної маси і створить власну орбіту тяжіння, це в критичній мірі послабить всю систему», що матиме наслідком розпад чи, щонайменше, параліч Російської імперії.

Але ж в австрійському війську був створений лише один батальйон (легіон) Українських січових стрільців, тоді як добровольців вистачало більш як на дивізію. Але для Габсбургів українці та Україна були чимось ефемерним. Хоча були і винятки – ерцгерцог Вільгельм (Василь Вишиваний).

Так само, ігнорував українське питання і німецький Генштаб, який щедро виділяв кошти на підривну роботу в Російській імперії. Він активно підтримував більшовиків та особисто В. Леніна. Як згодом зізнавався статс-секретар закордонних справ Німеччини Ріхард фон Кюльман, без постійної підтримки німців більшовицький рух ніколи не зміг би досягнути такого розмаху і впливу. Лише тоді, коли більшовики почали отримувати постійний приток фондів через різні канали і під різними вивісками, вони спромоглися поставити на ноги свій головний орган – «Правду», вести енергійну пропаганду і значно розширити вузький базис своєї партії. Певні кошти були вкладені й у підтримку, як писали німецькі офіційні діячі, «сепаратистських рухів» на території Російської імперії.

У зв'язку з цим деякі історики, передусім сучасні російські, висловлюються про те, що, нібито, українська державність у ХХ столітті – це результат діяльності німецьких спецслужб, і взагалі Україну як таку вигадали німці, це не більше ніж німецька інтрига.

Як пише С. Грабовський, справді, відомі прізвища тих українських політиків, які співпрацювали з німецьким і австро-угорським Генеральними штабами: Володимир Дорошенко, Олександр Скоропис-Йолтуховський, Андрій Жук, Микола Залізняк, Мар'ян Меленевський. Та це не були діячі першого ряду Української революції. Найбільші їхні досягнення – це членство у Центральній Раді, керування губерніями. Революція в Україні була очолена зовсім іншими людьми. Тим часом, як Ленін, Луначарський, Коллонтай, Воровський, Антонов-Овсієнко, Радек, Зинов'єв – ті, кого пов'язують із німецькими грошима у російській революції – це більшовицькі політики першого ряду.

Національний дух, передусім на Наддніпрянщині, в ході I Світової війни визрівав швидко, набувши особливо радикальних рис після повалення династії Романових у Петрограді.

Як згодом зауважив знаний науковець Дмитро Чижевський, Україна «проходила прискорений курс розвитку». В цьому були й мінуси, – адже новонабута українська ідентичність не могла стати стійкою відразу для всіх десятків мільйонів неофітів, у тому числі для мільйона українських вояків, які проголосили підтримку УНР.

Національні інтереси неспроможні були швидко відсунути на другий план почуття єдності «з братами по класу» чи «православним людом» колишньої Російської імперії.

Але за всіх обставин на українське самовизначення великих мас селянства, козацтва, міщанства, робітництва та різночинної інтелігенції Наддніпрянщини, Слобожанщини, Таврії, Волині, Галичини, Буковини й Закарпаття під впливом війни довелося зважати всім тим, хто не помічав існування України.

Проголошена під час війни незалежність України теж стала історичним фактом.